

Любо Дереш МИРОТВОРЕЦЬ

Дивна історія Стефана Лянґе

*Прийшов час питати про Абсолютну Істину.
Веданта-сутра, І.І.І(1)*

Історія дивних перетворень, що відбулися зі Стефаном Лянґе, бере початок з єдиної лекції, яку дав у їхньому університеті Вернер-Максиміліан Альбрехт фон Лібіх, легенда мовознавства, людина, чие ім'я згадувалось у товаристві Фердинанда де Соссюра, Чарлза Сандерса Пірса і Ноама Авраама Хомського. Фон Лібіх, однак, не належав до тих новомодних пост-структуралістських течій, які бралися перекроювати світ заново. Він стримано оцінював праці Дерріда, Лакана, Лютара, називаючи їх «експериментами» або ж «спробами». Вочевидь, так проявлялася шляхетність людини, котра належала до епохи, що вже давно минула. Відбитки тієї епохи прочитувалися хіба в запахові кіпрського муску — парфумах, що ними користувався ще найсвітліший цесар Франц-Йосиф, і які полюбляв, якщо вірити чуткам, фон Лібіх, та ще в метеликові й рукавичках — незмінних атрибутах світла європейської лінгвістики. Фон Лібіх зробив дж мовознавства приблизно те саме, що Лакан для психіатрії. Він уважав, що вивчення фундаментальних основ мови має значно тісніший стосунок до психології, — ба навіть до метафізики, ніж до будь-якої іншої дисципліни. У цьому аспекті фон Лібіх був овіяний ореолом певної містичної слави, чим наче утверджував незбагненні традиції Відня, з його антропософією Штайнера, безоднями й вершинами Майрінка та іншими окультними лицарями давноминулих часів.

Отже, фон Лібіх був галантною персоною. У своїх лекціях, хоч би яким гострим було вістря дискусії, він завжди коректно відгукувався про опонентів, умів підмічати їхні сильні сторони і прославляв їх здобутки. Це повністю підкорило Стефана Лянґе, на той час — студента третього курсу мовознавчого відділення у Віденському університеті.

Саме на цій блискучій, феноменальній лекції, після якої обертом ішла голова, Лянґе почув ім'я Себастьяна Штукенгайзена. Прозвучало воно як ім'я ніяк не визначальне: то був перелік аномалій сучасного мовознавства. Розповідаючи про передній край лінгвістики, фон Лібіх, як завжди, мислив широко і глобально. Піддавши критиці вивчення «ліджинів» і спостережне мовознавство, він сформулював декілька провокаційних тем на стику нейролінгвістики і мов штучного інтелекту. Хтось зі студентів запитав про теорію вродженого нахилу людини до мов. Ішлося про фізіологію мозку і квантову теорію, про генетику і теорію універсальної граматики. Від такого поєднання дисциплін Стефан відчув солодкий відчай перед неозорими полями власної безграмотності. Його конспект робився дедалі менше зв'язним, із дедалі більшою кількістю перехресних посилань і знаків оклику.

Врешті, пан професор торкнувся маргіналів від науки, які (тим не менше!) зуміли поставити деякі фундаментальні філософські запитання лінгвістики особливо гостро. Серед інших диваків професор згадав і Себастьяна Штукенгайзена, галицького українського мовознавця німецького походження родом із Дуклі (Лемківщина, сучасна Польща). Мабуть, щось в інтонаціях пана професора викликало схвилювання у Стефана, тож, конспектуючи, він підкреслив це ім'я подвійною лінією. І на цьому вє.

Потім, уже на п'ятому курсі, коли настав час задуматися над темою для докторської (Стефан мав намір іти в аспірантуру і продовжити заняття наукою), він вирішив, що авторитет фон Лібіха є достатньо вагомим, аби взятися за когось із заявлених ним маргіналів лінгвістики. Чому б не розглянути ті проблеми, які були сформульовані десь на периферії науки, якщо їх не розв'язано ще й досі?

Науковий керівник схвалив його вибір. Праць Штукенгайзена професор Целян не читав, однак неодноразово зустрічав посилання на них. З огляду на те, що тема була практично недослідженою, керунок роботи видавався цікавим як самому Лянґе, так і панові професору. Лянґе почав завзято досліджувати матеріали з цієї теми, і тут його підстергло розчарування: крім десятка посилань на праці Штукенгайзена (які згадувались навіть у Барта і Лотмана), жодних інших матеріалів про цього вченого не траплялося. Велика Австро-Угорська енциклопедія давала стислу інформацію про те, що науковець народився в Галичині 1903 р., написав дві праці з мови: «Грамматика деградації» й «Адамовє яблуко: досвід реконструкції. Вісім зустрічей з Істиною». Він марно оббивав пороги наукових бібліотек Відня — ані згадки про Штукенгайзена.

Замість того, щоб, як то звичайч було з Лянґе, знеохотитися до обраної теми, він відчув азарт погоні чи то переслідування. Адже, ступаючи на цю маловідану територію, він ішов стопами великих: стопами Хомського, де Соссюра, стопами фон Лібіха. Загорівшись бажанням вивчити постать Штукенгайзена, він наважився написати листа корифеєві, який, власне, й надихнув його на ці пошуки. Відповідь була короткою. Фон Лібіх порадив вирушати до Львова і провести розвідку на місці.

Отримавши грант на піврічну стипендію в Україні, Лянге відчув ні з чим незрівнянне натхнення. В його житті, здавалося, все раптом почало сприяти поїзди: старша сестра переїхала жити до матері, позбавивши Лянге турбот про здоров'я її неньки. Його наречена, Андреа, нарешті знайшла роботу, тож була тепер зайнятою зранку до вечора. Врешті, науковий керівник схвально відгукнувся про його ініціативу на засіданні кафедри, поставивши Лянге у приклад іншим. Лянге, хоч і не вирізнявся особливою амбітністю, відчув себе на коні. Тож, спавувавши трійко сакважів, він знайшов недорогий чартер до Львова і невдовзі по тому, одного прекрасного осіннього дня вдихнувши на повні груди сире повітря на летовищі у Скилилові.

Доброю обставиною було й те, що у Львові йому посприяти друзі з кафедри германістики. Вони допомогли з помешканням і зробили невеличке введення в історію та географію Львова. Лянге три роки вивчав російську, а перед від'їздом наліг ще й на українську, тож безпеку елементарного побуту міг собі забезпечити сам.

Перші ж дні пошуків у центральній львівській бібліотеці імені В. Стефаніка надихнули його. Він зрозумів, що стоїть на правильному шляху. Тут слідів перебування Штукенгайзена було значно більше. Серед знахідок була справжня перлина — біографія Себастьяна Штукенгайзена, написана його другим дитинством І. Чиж-Вишеньським. Біографія вийшла у світ вже у наш час — була видана 1992 р. у Львові накладом 300 примірників. Лянге з жадібністю накинувся на знайдений матеріал і проковтнув книгу за чотири години, проведені в читальному залі.

Сказати, що Лянге став іншою людиною після цієї біографії, — то, певне, було б занадто. Але щось у його серці змінилося, і змінилося, схоже, безповоротно. Лянге сидів, охоплений незрозумілою ейфорією, дивився то на скляну стелю читального залу, то на вікна, і не знав, що йому робити: написати есемес Андреа, аби розділити своє піднесення з нею, зателефонувати науковому керівникові чи перечитати біографію Штукенгайзена ще раз. Однак ні писати, ні телефонувати причин не було — власне, не було чим ділитися, крім захвату молодого науковця від того, що він натрапив на справді цікавий матеріал.

Та що там! Здається, він натрапив на цілу жилу, нерозроблену жилу золота.

«Ого! — тільки й повторював він про себе, гортаючи сторінки біографії. — Ого!»

Власне, нічого такого надзвичайного Стефан Лянге ще не відкрив. Відбулося перше знайомство з об'єктом його дослідження, і воно, як водиться серед людей емоційних, справило на Лянге належне враження.

Отже, Себастьян-Миколай Штукенгайзен народився на початку 20 ст. на Лемківщині, в селі Дукля, яке тепер уже належало Польщі. Його батьками стали відомий поміщик Христян Штукенгайзен і Анна-Марія Штукенгайзен, з дому Лемішка. У біографії писалося, що він був пізньою, хоч і дуже сподіваною дитиною. Христян Штукенгайзен пошлюбив юну Анну-Марію, коли йому було п'ятдесят два. Його перша дружина померла від сухот понад двадцять років тому, так і не подарувавши йому спадкоємця. Оповідач розказував, що Анна-Марія вразила поміщика своєю вродою й обдарованістю в царині мистецтв. Він узв'яв їй спершу на опікувство, а далі, дотримавши всіх необхідних звичаїв, повів до шлюбу, на превелику радість обох сторін.

Довгоочікуваний первісток з'явився 22 лютого 1903 р. на Стрітєння. Розказували, що в той день одночасно йшов сніг, падав дощ і світило сонце, породжуючи кілька веселок водночас. Дитинство молодого Себастьяна минуло в достатку: у нього були нянечка, власний вчитель із музики і поезії, а також товариство місцевих хлопчиків-пастушків. Окрім сільських дітлахів, Себастьяну бавитися було ні з ким, тож батько їхній дружбі не перечив.

Вже з дитинства Себастьян підкорював серця оточення своїми розвагами і словами. Про нього казали, що Господь йому зявив мовод помазав — слухати його було все одно, що пити чистий мед. Він упокорював мешканців Дуклі своїми оповідками, які чув від мами або й вигадував сам. Червоношокій, круглолидий, Себастьян привернув серця всіх — від старого до малого. Діти теж радо вітали Себастьяна і завжди очоче гралася з ним.

Старший Штукенгайзен дбав про те, аби син дістав належну освіту, тож запрошував різних учителів то зі Львова, то з Кракова, аби ті навчали його танцям, живопису, історії та математиці. Христян Штукенгайзен був знаним меценатом і щирим благодійником. Так, його коштом утримувалися кілька українських аматорських театрів, народна оркестра, що давала виступи на Ринку по святах, і дитяча гімназія для дітей-сиріт. Звісна річ, для власного сина, на якого доводилося чекати так довго, батько приборег найкраще.

Себастьян-Миколай виявився щедро обдарованою дитиною. Він вирізнявся надзвичайною пам'яттю і у віці семи років уже знав напам'ять усі пісні, що співали у них в околі: і любовні, і релігійні, і календарно-обрядові. Також, кажуть, він був уважним слухачем. Йому ще не сповнилося шести, а його вже знала кожна хата в Дуклі. Він наче зумисне ховив від хати до хати, аби почути побільше історій. Баби, впоравшись зі справою, садили його біля себе і розказували йому байки і казки, — все, що пам'ятали.

У віці дев'яти років він склав дев'ять віршів про життя в Дуклі та записав їх у маленьку книжечку. Батько був невимовно щасливим від такого талановитого сина. Слід сказати, що вірші, хоч були написані просто та безхитрісно, підкупляли читача незаплямованістю і, далєбі, неабиякою майстерністю. Як писав

Чиж-Вишенський, «важко було читати ті рядки без сліз: здавалося, солодке і гірке перемішалися у них так міцно, як мід і трут, і, хоча трут облікав серце, мід той одразу ж гоїв усі рани; певно, тільки дитина може бачити світ так прозоро». У одинадцять він вигадав новий вид сценографії, який назвав «квітчастим театром», а у віці тринадцяти років заснував власну «школу мистецтв», куди ходило понад тридцять дітей з Дуклі та околиць. У школі Себастьян давав лекції з живопису, поезії, музики і драматургії. При школі вони заснували самодіяльний театр «Горлиця», де підлітки ставили п'єси за творами Старицького, Гоголя, Міцкевича, а також іноземних драматургів: Гьоте і Шекспіра. Чиж-Вишенський, свідок і учасник тих подій, писав, що театр користувався нечуваною популярністю. Подивитися на їхні вистави приїжджали люди булово що й за кілька верст. Батько, старий Штукенгайзен, утішений успіхами сина, взовів їхню «театральну трупку» до Львова, на різдвяний виступ у театрі «Руської бесіди». Як писав Чиж-Вишенський, «то був сенсаційний успіх. Люди аплодували стоячи, тричі викликали всю трупку на біс».

Інтерес до філології у Себастьяна з'явився вже в гімназії. Батько відправив його у Цісарсько-королівську німецьку гімназію для хлопчиків, і розлука з дорогими серцю пагорбами та краєвидами, а надто ж із товариством хлопчаків із села була тяжким іспитом для хлопця. На цьому моменті дружба з Чиж-Вишенським, що був сином простого коваля, теж могла перерватися, що стало би, за словами оповідача, «немислимим випробуванням». Однак із ласки Себастьянового батька, який узявся оплатити і його навчання теж, Чиж-Вишенський відправився до Львова разом із товаришем. Як пише біограф, цей жест батька, від якого наvertsалися слози на очі, зробив його довичним боржником старого Штукенгайзена. Завдяки дивовижній чуйності батькового серця було врятовано дружбу, яка, можливо, була самому Чиж-Вишенському дорожчою за життя.

У гімназії Себастьян, звісна річ, завоював прихильність усього колективу. Своім виглядом та привертав увагу скрізь, де з'являвся. Себастьян був невисоким, мініатюрної будови, здавалося, то була дитина чи навіть карлик, але його манера триматися одразу привертала увагу. Як справжній паніч, він усюди брав із собою невеличкий, красиво оздоблений ціпок. Його рухи були величними, граційними і простими водночас, голос — тихим, плинним і запам'ятовувався надовго. Чиж-Вишенський писав, що голос Себастьянів мав здатність потім ще довго звучати у голові, поволи танучи, наче масло в гарячому молоці. Завжди одягнутий до стилю, Себастьян тим не менше мав у собі якийсь відчуття простоти і доступності, від чого з ним одразу ж хотілося потоваришувати. Його врода була незвичайною. Шкіра біла, наче камфора, здавалося, світилася місячним світлом. Світле чоло Штукенгайзена Чиж-Вишенський порівнював із небом на світанку, а вигини брів — із двома мудрецами, що схилилися один перед одним у поклоні. Великі блакитні очі, схожі на пару гірських озер, вражали свіжістю, чистотою і прозорістю. Його риси були тонкими, немов на середньовічній гравюрі. Укупі з повним овалом обличчя вони давали відчуття глибокої умиротвореності юнака, а невловимий прорис його маково-червоних вуст виказував деяку бешкетливість натури. Завжди перебуваючи в осередді уваги, Штукенгайзен ніколи не зловживав нею: він ділився своєю ласкою з усім оточенням, вигадуючи ігри, закликаючи то до замгань у силі, то до декламації віршів, у чому сам був неперевершеним майстром, а то й до гарячої суперечки, в якій Штукенгайзен зазвичай перемагав. Кожен біля нього почувався осипаним увагою, наче пелюстками ружі. Штукенгайзен причаровував не тільки однолітків, а й викладачів. Його відповіді нагадували розповіді бубалого мандрівця. Відповідаючи біля дошки, Себастьян мав звичку звертатися до вчителя і до всього класу — *urbi et orbī*, як писав Чиж-Вишенський. Його пізнання в історії, географії, геології, в мовах, у житті суспільства, рівно як і у стислих науках вихоплювалися далеко за рамки гімназійної програми. «Старе мале», — жартував із нього професор Стоцький, їхній класний керівник. Він покладав великі надії на свого учня і вже на повному серйозі готував йому місце на кафедрі мовознавства в університеті.

Утім, то був такий вік, що популярність Себастьяна серед дівчат на якийсь час відірвала його від занять, і захоплення театром та музикою було відкладено вбік. Знову ж таки, Чиж-Вишенський, супутник Себастьяна в усіх його пригодах і розвагах, писав, що то був найнейвнинший, а водночас якнайбільш розбишацький період їхнього життя, коли від їхнього глуму і насмішок потерпали дівчата одразу трьох шкіл: гуманітарної гімназії сестер-уршулянок, ліцею імені королеви Ядвіги та музичної школи цісареві Єлизавети.

Знайшлося в гімназії й кілька задрісників, які прочули про славу Штукенгайзена і зненавиділи його за це. Так, старшокласник Ференц, приревнувавши Штукенгайзена до дівчат з музичної школи, викликав його на дуель на палицях. В уяві старшокласника першокорисник-паніч мав би злякати чи, принаймні, отримати доброго бука від дужчого і спритнішого Ференца. Одначе день дуелі став днем ганьби для нахаби. Дуель, що відбулась у парку Костюшка, зібрала численних глядачів, і Себастьян не оминув скористатися з цього. Вправний з дитинства в орудуванні палаями, своїм кованим ціпком він учиняв проти Ференца атаку за атакою. Той, слід сказати, доблесно відбивався, позаяк провів не одну годину у спортивній кімнаті, вправляючись у фехтуванні. Одначе під натиском ударів Штукенгайзена скоро він почав відступати. Коли ж сили Ференца підійшли до викінчення і захищатися більше не було моці, Штукенгайзен спритно підчепив його ногу ціпком, і Ференц повалився на землю. Ставши йому ногою на груди, притисши ручку ціпка до Ференцового горла,

Штукенгайзен довго витягував з нього вибачення за всіх панянок з музичної школи, яких Ференц брудно вважав своїми, а за тим, під сміх глядачів, влаштував Ференцові допит із географії. До сороку Ференца, його невгладство у цьому предметі перестало бути його приватною тасмницею, а зробилося набутком для всіх, хто став свідком дуелі. Чиж-Вишенський відмітив, що географія була предметом, з якого Ференц мав здавати іспити навесні, тож, показавши Ференцові його слабкість, Штукенгайзен милостиво вберіг колегу від провалу на екзамені. Завершуючи історію з дуеллю, Вишенський пише, що екзамен з географії Ференц склав добре.

Зраджуючи тасмниці свого товариша, шістдесят років потому Чиж-Вишенський пише, що у Себастьяна з-поміж безлічі фавориток, які охоче бігали на побачення з ним, була одна панночка, якою він дорожив понад усе. На жаль, її батьки були проти цієї невинної дружби, і панночку, прочувши про її амурні пригоди, забрали зі Львова й віддали до якоїсь закритої гімназії у Відні.

Власне, та розлука наче протверезила Себастьяна, і, подолавши біль зраненого серця, молодий Штукенгайзен повернувся до науки. Довгими зимовими вечорами вони з товаришем просиджували у бібліотеці, читаючи спершу античних драматургів Софокла та Еврипіда, а далі все глибше вивчаючи філософію: Платона, Аристотеля, Демокрита. А поезія жили вони в одній кімнаті, то не раз бувало, допізна обговорювали прочитане, ділячись думками і вибудовуючи неймовірно гіпотези.

Гімназія мала мовний ухил, тож до їхньої програми як обов'язкові предмети входили давньогрецька й латина. Себастьянові ці мови давалися заввирашки. Чиж-Вишенський пише, що у першому півріччі навчання до основних мов, на яких Себастьян почав вільно читати і писати вже по кількох тижнях занять, він додав перську та арамейську — тоді ще у гімназії викладав професор Мошек Бейль, відомий пражський біблеїст і знавець стародавніх діалектів. Чиж-Вишенський не був спроможний засвоювати мови з такою швидкістю, як Штукенгайзен, однак навіть перебувати у товаристві Себастьяна, який вільно розмовляв перською з професором Бейглем, було йому за свято.

Отож, ентузіазм друзів ріс мірою того, як зростали їхні пізнання у науках. Себастьян опанував по книжках старогерманську і старофранцузьку, англійську ж вивчив за три дні, зачинившись у кімнаті з томиком Шекспіра. Вони мріяли поїхати до Китаю і вивчити декілька північних діалектів. Удаючи китайських мандаринів, вони балакали вигаданою «мовою», схожою на країнні качки, що приносило обом невимовну радість. Що більше друзі опановували природничі та гуманітарні науки, то сміливішими ставали їхні розмови вечорами. Їх цікавила теорія прамови — єдиної мови людства, яка начебто могла існувати до вавилонського стовпотворіння. Однак, якщо прмова так чи інак була темою, яку Чиж-Вишенський своїм розумом іще міг осягнути, то Себастьян ішов далі: його цікавило, чому річ і слово, що використовується на позначення речі, різняться між собою, чому вони не тотожні; якщо невідповідність речі та її імені — це загальне правило, то чи є в ньому винятки; якщо є, то які; чи можливо вгадати мову, де слова б у точності відповідали тому, що ними хотілося би позначити; як би тоді звучало його ім'я, ім'я Чиж-Вишенського, і т. д. Ба більше! Себастьян хотів знати, чи є мова у тварин, птахів, риб, рослин; чи можна вважати мовою симтомні перебіги якоїсь хвороби; якщо так, то чи можна звернутися до хвороби зрозумілою їй мовою і попросити піти геть; чи можуть бути тварини, птахи та інше живе мовою самі по собі — маленькими рухливими словами якогось колосального інтелекту, що промовляє до людини речами її оточення? Врешті, словами якої мови є людство і що говориться ним? Від таких розмов у Чиж-Вишенського перехоплювало дух, і він іще більше прикипав до свого приятеля, а той, із влчачності, ставав дедалі ближчим до нього.

Зібравши невеликий гурт аматорів стародавніх мов, на зимових канікулах гімназисти вишукували спільне коріння в китайській та арабській, англійській та угро-фінській, російській та санскриту. Саме тоді, за твердженням Чиж-Вишенського, Себастьян підійшов до формулювання своїх знаменитих тез «Граматики деградації».

Несподій в Європі змусив батька Себастьяна — Християна Штукенгайзена продати його маєток і, забравши Себастьяна, поїхати до Швейцарії. Штукенгайзени оселилися в Цюриху, і Себастьян продовжив своє навчання там. Аж тут розпочалася Перша світова війна, не оминула вона і Львова. На превелике горе Чиж-Вишенського, для якого та розлука була більшим випробуванням, ніж страхіття війни, він не зміг поїхати до Швейцарії разом із приятелем. Вони пообіцяли один одному вести листування, і три роки, поки у Львові тривала воєнна смута, вони обмінювалися листами про пригоди, радощі та випробування, що посилала їм доля.

На жаль, пожежа в домі Чиж-Вишенського забрала ті листи у вічність. Біограф стверджував, що то були взірці виняткового стилю, дотепності та ерудованості Штукенгайзена. У кожен лист він вкладав якийсь подарунок: листок дерева гінкго, пелюстку рідкісної квіткі або перо якоїсь пташки. Своєю чергою, Чиж-Вишенський надсилав йому світлини з повосного Львова і якнайдетальніші описи всього, що відбувалося з містом, де вони разом пережили стільки пригод.

Досягши віку шістнадцяти років, у 1919 р. Штукенгайзен, із милостивого дозволу свого батька, відправився у самостійну мандрівку повосною Європою. Наподорожувавшись Швейцарією, він узяв курс на Італію. Відвідав Венецію, Падую, Рим, Неаполь, потім переправився паромом до Афінів. З Афінів він

пароплавом рушив на Барселону, а звідти — до Мадрида, затим, через Бордо та Ельзас, ступаючи по дорозі до Парижа та Берліна, він рушив на схід — до Праги, Відня та Будапешта. Штукенгайзен захоплено писав батькам про красу відєнських закарпелків і розкіш його барокових філармоній, одначе Чиж-Вишенський знав, що істинною метою цієї виправи були пошуки колись утраченої любові — тієї панночки з гімназії, яку ніяк не міг вимучити із серця Себастьян.

Восени 1921 р. Себастьян повернувся до Львова. Батьки його залишилися мешкати у Цюриху, він же волів продовжувати навчання саме у Львові. І хоча рівень знань, який був у Штукенгайзена, дозволяв йому вже самому давати лекції, все ж із закінченням студій він не поспішав, позяк уважав, що батьки, побачивши його самостійність, захочуть оженити його. «Моє тіло не пристосоване для кохання, воно створене для науки», — жартував його товариш. Можливо, що й так, а, можливо, серце Штукенгайзена залишилося навіки відданим тій панночці з гімназії, з якою доля так суворо розлучила його. З Відня йому прийшов лист, де про їхній роман була всього одна згадка: «Батьки готують віддати її за когось молодого лейтенанта, і зараз у нас єдина можливість зустрітися», — писав йому Себастьян. Уже коли Себастьян повернувся до Львова, він поділився з Чиж-Вишенським, що їхня зустріч була короткою, і вночі вони ледве бачили одне одного крізь зарості площна на кованому паркані довкола гімназії. Це все, що зміг довідатися Чиж-Вишенський про тасмничу лубку Штукенгайзена.

Занурившись у науку, Штукенгайзен проводив дні у бібліотеці. Вечори ж вони присвячували спільному музичному — Штукенгайзен добре співав у контртенор і грав на клавірі, а Чиж-Вишенський про себе писав, що досить стерпно грав на лютні та валторні. Вони віддавали себе музиці бароко — Букстехуде, Пахельбель, Персел. До них зазвичай заходив музичити котрийсь із їхніх університетських приятелів — приміром, з ними часто проводили вечори відомий фольклорист Цюпка — знаний майстер гри на фаготі, поет Забіла, який мав хист до кларнетів, знаний германіст Вейсмар, що винятково добре давав собі раду зі скрипкою. Скоро їхні вечори набули популярності, бажаючи бути присутніми ставало чимраз більше, і чесне товариство вже не поміщалося у квартирі Штукенгайзена. Вони почали у складчину винаймати приміщення в будинку «Просвіти», заснувавши щось на кшталт філософського клубу. Саме там Штукенгайзен почав давати свої перші лекції з лінгвістики. На засідання їхнього клубу приходили люди різного складу розуму, і кожному була охота якось долучитися до розмови про піднесене, згодившись із доповідачем, або ж спробувавши піддати все, сказане ним, сумніву. Так, до клубу полюбляли заходити поети, які висловлювали свої переживання туманно, через метафори й загадкові образи. Приходили й науковці, що ставили чіткі, обектаційні запитання. Приходили дівчата, приваблені гідними чоловіками. Їхні інтереси у лінгвістиці проветалися довкола теми кохання і шлюбю. Штукенгайзен однаково майстерно справлявся і з тими, і з тими. Залучаючи до обговорення чимраз ширше коло слухачів, він уплітав думку кожного у свій виступ так вправно, наче гаптував полотно чи плів гірлянду для свого «квітчастого театру».

Ідеї, що їх висловлював Штукенгайзен, були логічним продовженням пошуків правови, затягнених ними ще в гімназії. Аби в кілька наблизень пояснити суть своєї науки, Штукенгайзен опирався на метафору дерева. Отож, у його баченні кожна з мов була окремою гілкою цього крилатого дерева, яка, одначе, вела до єдиного стовбура і спільного коріння. Таким корінням була правова — мова правдивих імен, що могла існувати до вавилонського стовпоторіння. За визначенням, правова мала описувати будь-яке явище повно і вичерпно, так, що слова цієї мови не відрізнялися би від речей, про які йдеться. Правова показувала істинне розміщення речей у Всесвіті, і кожне слово вказувало на нерозривний зв'язок цієї речі з її витокими, з єдиним джерелом усього. У площині правови всі наявні мови були її діалектами, що мали свою основу на тому чи тому викривленні первісного звучання. Відтак, опираючись на спотворене звучання імен, людина забувала первинне призначення речей, втрачаючи лад і гармонію свого існування.

Штукенгайзен, опираючись на передові досягнення в царині фізіології та нейрології, стверджував, що розум і тіло перебувають у нерозривному зв'язку, і деградація мовлення починається в розумі. Із притаманним йому почуттям драматизму Штукенгайзен вдавався до опуклків, майже театральних образів. Так, ілюструючи підміну понять, як передусе декадансу, він наводив як приклад два запитання, що їх ставила відносно природи речей наука: чому? і навіщо? Перше запитання стосувалося причинно-наслідкового механізму, тоді як друге дозволяло бачити в речах певний розумний замисел і доцільність. Перше запитання вело у дійсність спонтанної еволюції, де присутні всі видимі підстави для класової боротьби і конкуренції видів. Друге вело у дійсність вищого задуму, де була можливою співпраця і взаємодопомога.

Крок за кроком аналізуючи структуру людської натури, він виокремлював пункти, де відбувалися подібні розходження понять: бажання, гнів, жадібність, азарт, заздрість, омана, безумство — кожному із цих понять Штукенгайзен міг уділити весь вечір, і слухачі, незчувшись, перетинали межу, де лінгвістика стикалася з психологією, де фізика виявлялася заручницею філософії, де, зіткнувшись із математичною логікою, нїтілися доктрини Маркса і Дарвіна, а популярним теоріям Фрейда протистояв розібраний на цитати святий Франциск Асизький.

Відірватися від лекцій Штукенгайзена було понад силу, і чимало людей, як писав Чиж-Вишенський, жили, здається, від вечора до вечора, чекаючи на подальше занурення в екзотичний, а водночас ностальгійний еккурс деревом мов. Щоразу повертаючись до першого рисунку, що його Штукенгайзен виконав чорною тушшю на креслярському папері, він удавався також до фонетичного аналізу спорідненості мов. Виокремлюючи в мові певні ритмічні структури, записані у вигляді довгих слів-анagram, Штукенгайзен жартома відтворював характерне звучання тієї чи тієї мови, просто зачитуючи ці ритмічні абракадабри. Відтак, отримавши сімейство ритмів, він вибудовував їх у певну генетичну ієрархію, сходячи від нижчих гілок до вищих, узагальнюючи їх у єдиному ритмі. За Штукенгайзеном, ця ритмічна основа була первинним законом творіння, відносно якого людина могла бути в гармонії або ж протиставляла себе йому. Так, поперемінно користуючись то прикладами з філософії, то ілюстраціями з життя, вдало обігруючи добре знайомі притчі та сюжети, Штукенгайзен підводив своїх слухачів до розуміння деякої спільної природи не тільки всіх мов, а й явищ світу загалом.

Варто зазначити, що широта його доповідей хоч і опиралась на лінгвістику, але не обмежувалася нею в загальноприйнятому розумінні. Поруч із мовами, які сходились у єдину широку гілку людських діалектів, були присутні ще не заповнені поля. Позначені словами «тварини», «рослини», «гриби» та «бактерії», ці гілки універсального дерева мов передбачали виявлення знакових закономірностей, притаманних і цим класам живих істот. Говорачи про універсальну мову, Штукенгайзен мав на увазі мову, яка була однаково добре зрозумілою і людям, і звірам та птахам, і навіть мікроорганізмам. Ба більше, були заготовлені гілки для мови фізики, хімії, мови економіки та історії. Штукенгайзен хотів об'єднати всі відомі дисципліни в єдине знання, яке описувалося та було заключене в цілісну мову, так, аби між мовою та знанням, що його ця мова несла, не було жодної відмінності.

Штукенгайзен мав талант переконувати інших. На його виклади до філософського клубу не раз приходили знані персонаи від науки, аби кинути виклик молодому студентові. Однак, стикаючись із силою аргументів, із блиском логіки і заворожливою, наче грім о літній порі, красою побудов, губились і ставали на його бік.

На п'ятому курсі, коли клуб уже став широко відомим серед викладачів і студентів та налічував уже двісті осіб, сталася відома історія з Анною Марціновською, поетесою, що друкувалася під псевдонімом «Чорна Анна». Вона була знана зі своїх скандальних віршів, писаних під впливом Маяковського. Марціновська носила чоловічі штани, стригла волосся під хлопчика і курила цигарки. Крім того, за Марціновською тягнулася недобра слава надміру легковажної особи, і її черговий роман із редактором-початківцем або успішним молодим юристом не раз ставав об'єктом світських хронік. Її епатажності боялися, поязяк Марціновська, випивши, охоче перебирала увагу публіки на себе. Для цього вона просто серед читань, які видавалися їй нудними, могла вилізти на стіл і, перекрикуючи інших, декламувати свої лівацькі куплети та вигукувати щось на кшталт «Рівність, свобода, братерство!» або й «Владу Радам!». А поязяк Марціновська була донькою знаного львівського адвоката, всі ті витребеньки завжди їй миналися.

Тож коли «Чорна Анна», приваблена славою «лінгвістичних вечорів» Штукенгайзена, і собі вирішила відвідати Себаст'яна, в залі з'явився невеличкий переполох. Чиж-Вишенський писав, що не на жарт перелякався, побачивши на лекції цю несповна розуму: її поява означала, що скандалу не минути.

Кажуть, коли вона зайшла до залі, тільки й встигла спитати: «Де тут цей ваш Штукенгайзен?». Після чого, побачивши його на сцені, вбраного в акуратний сурдут, із ципком, коли він неголосно, мелодійно розповідав щось про синтетичні мови, вона завергла і кілька хвилин простояла у проході, дивлячись на лектора. Далі її попросили сісти, і вона тихо, не кажучи ні слова, сіла на перше-ліпше місце. «Чорна Анна» чемно просиділа всю лекцію, не намагаючись видатися провокаційною. Коли всі розійшлись, Марціновська продовжувала сидіти на своєму місці, глибоко замислена. Наступного разу вона з'явилася знову. І так само уважно прослухавши всю лекцію, залишилася теж до самого кінця. Коли люди вже виходили, вона підійшла до Чиж-Вишенського і передала йому листа для Себаст'яна. Як писав біограф, Марціновська виглядала молодою і старою водночас, зламаною і зміцненою. Було видно, що в душі у неї панує сум'яття.

Себаст'ян показав цього листа своєму приятелю, і Чиж-Вишенський, читаючи, ніяк не міг повірити, що лист написала героїня скандальних хронік. У своєму посланні Анна Марціновська зізнавалася Себаст'янові у коханні. Вона стверджувала, що нічого більш світлого і простого її серце ще не знало, і що, напевне, сам Господь хотів, аби вони перетнулися в цьому житті. Дівчина писала, що ця зустріч вплинула на неї кардинальним чином: вона зрозуміла, як ганебно вела себе останні роки, й відчула нагальну потребу змінитися. Вона зрозуміла, що такою, як є зараз, не має правна не те, що бути, ба навіть думати про нього, Себаст'яна, як про свого. Між нею та Штукенгайзеном — нездоланна прірва. В освіті, культурі, в манерах, а головне — в людяності. Вона зізнавалася, що вже не сподівалася побачити в цьому житті когось такого гідного, сповненого знання та блаженства, як Штукенгайзен, когось, хто нагадував би їй найпотаємніші мрії. Його слова, саме його існування проникло в її серце так глибоко, що вона вирішила повністю змінитися.

Вона писала, що цілком звітує собі, наскільки дивним, ба навіть ексцентричним виглядатиме її лист, а водночас наскільки нікчемно малою є ймовірність, що Штукенгайзен зверне на неї увагу, однак вона просила у нього про одну лише ласку. Коли вже їй не судилося бути з ним, чи могла б тоді вона сподіватися бодай на дозвіл бути його служницею? Вона бажала Себастьянові знайти гідну супутницю життя, для себе ж просила одне — бути з ним, біля нього. Хай і на відстані, але допомагати йому, бо для неї розлука з ним — гірше смерті.

Навіть більш дивною, ніж цей лист, була відповідь самого Штукенгайзена. Він, у звичному для себе вишуканому стилі, писав, що добре розуміє її почуття, що вони суть природа людини і дримають до часу в серці кожного. Але, справді, доля іноді ставить людей у такі ситуації, що шлях до зближення двох сердець стає невимовно далеким, і тоді у пригоді стають терпіння і смирення. Штукенгайзен писав, що неодноразово зустрічав ім'я Анни у пресі й від самого початку знав, що у неї добре, чисте серце. Тільки біль від нерозуміння цього світу змушував її спричиняти страждання іншим. Він писав, що потайні пошуки Анни — то рідше закономірність, аніж виняток, бо пошук чистоти і знання є притаманним людині. Він хвалив її за щирість і за сміливість зазирнути в себе так глибоко. Закінчувався цей незвичайний лист розповіддю про нелегку долю його матері, що залишилася без чоловічої опіки. Коли помер батько, мати продала виллу в Цюриху і вирішила повернутися на отчі землі. Вона придбала невелике обійстя в Дуклі, та знову зажила простим життям: повернулася до сільського господарства, як цим клопоталися її батьки. Вона тримала з десяток корів і город; хоча була вдовою знаного поміщика, не куралася поратися коло землі, як проста селянка. Себастьян лагідно просив Анну, якщо її наміри послужити йому справді тверді, їхати в село до нього і в усьому слухатися її, як власної матері. То буде її найвищим виразом дяки.

Чиж-Вишенський був повністю спантеличений рішенням товариша, однак той лише сказав, що повірив широті її слів і запропонував найкраще з того, що міг дати. Чиж-Вишенський ще якийсь час перечитував світські хроніки в пошуках її імені, та Марціновська, здається, зникла зі світського життя міста. На Святвечір вони з Себастьяном і ще кількома вірними друзями поїхали в Дуклю, і автор побачив її там, у новому обійсті Штукенгайзенів. Марціновська геть перемінилася: кинула палити, відростила косу, знову почала носити спідниці та за сільським звичаєм покривала голову хусткою. Вона посвіжіла й погарнішала. З великою любов'ю звністю купно з матір'ю Себастьяна вони зустрічали гостей, і в домі відчувався достаток в усьому: у їжі, в теплі, в м'яких перинах, та в доброму слові. До столу ж Марціновська з усіма не сідала. Хоч як матір її просила, вона, наче наймичка, їла сама біля печі.

Подавні роки Штукенгайзена проминули між Львовом і поїздками в Дуклю, де він міг захоплюватися влітку живописом на пленері, а взимку — влаштовувати вертепи з університетськими друзями. У Львові він закінчив п'ятий рік навчання і вступив до аспірантури, де без поспіху взявся за написання монографії. Паралельно з мовознавством Штукенгайзена захопила психіатрія, і в період з 1930 р. по 1935 р. він регулярно відвідував львівську психіатричну лічницю на Кульпаркові, спілкуючись із пацієнтами і ділячись із лікарями своїми думками з приводу лікування. Чиж-Вишенський писав, що сама лише присутність Штукенгайзена біля тих, що несповна розуму, вгамовувала буйних, повертала до тьми маячних і приносила полегшення нервовим.

А поки там що, його лекції в лінгвістичному клубі стали настільки відомими, що на них приїжджали навіть професори з Праги та Відня. Сказати, що то були лекції з мовознавства, було би напевним применшенням: складалося враження, що для інтелекту Себастьяна Штукенгайзена світ є галузистим деревом, і він, мов птах, провадить своїх слухачів, перелітаючи з однієї гілки знань на іншу, вказуючи на паралелі, даючи поштовх до здогадки. То була якась нова форма культурології, в якій, мов кризь збільшувальне скло, було видно всі труднощі й велич того часу. М'яко, без осуду, він змальовував слабкості людського серця, з якого виростали ганджі культури і цивілізації. Унікаючи критики, Штукенгайзен розповідав кожного разу начебто ту саму історію — про створення, гріхопадіння і занепад, про пошук і про зцілення, про смерть і життя вічне, — однак жодна його лекція за ті сімнадцять років, поки існував лінгвістичний клуб (1922–1939 рр.), не була схожою на попередню. Здавалося, у кроні світового древа, яку щоразу так живописно змальовував Штукенгайзен, було місце для всього гтаства світу, і він усім їм знав лік. Його промоваи замилувались, як замилуюються нерукотворною красою природи. Здавалося, то тече солодкий потік живої води, яка гоїть рани, очищує і додає наснаги. І хоча він формально не виходив за академічні рамки мовознавства, жінки хотіли почути від нього, що таке любов і як досягти щастя, чоловіки ж запитували, в чому мета життя і яке вище призначення людини. Мудрість його слів упокорювала серця найзатятіших сперечальників. Штукенгайзен давав розраду кожному і відповідав на запитання всіх бажаною, і для цього йому не потрібно було навіть міняти лексикон. Здавалося, він і далі продовжує розповідати про спорідненість гасконських говірок із мовою басків або ж тлумачить причини переходу мови з синтетичного строю в аналітичний. То був незвичайний приклад майстерності, коли можна було сказати все, не сказавши нічого. Тільки той, хто справді зрозумів природу мови, міг вести себе з нею так само артистично, як це робив Штукенгайзен.

Його впізнавали на вулиці. Пани поштиво скидали капелюха і кланялися, панянки припіднімали сукні в манірних па-де-де. Сам Штукенгайзен, одначе, цієї слави не любив — хоч і сприймав її спокійно, казав Чиж-Вишенському, що він — не зірка кабаре, аби його впізнавали, а науковець. Іноді Штукенгайзен зачинявся в бібліотеці й тижднями вивчав фоліанти, виписуючи цитати до своєї наукової праці.

З 1927 р. по 1939 р. він вів заняття на кафедрі мовознавства у Львівському університеті. Завоювавши симпатії студентів, розповідав, що спільного між ідішем і гроу на роляі, пояснював особливості природних законів через синтаксис німецької мови, а принципів етики — через фонетику санскриту. Його вважали одним із кращих фонетистів у Європі, і на слух він розрізняв аж до одної шістдесят четвертої тону. Штукенгайзен працював над своєю другою книгою, одначе видавати її теж не квапився. Робота над нею розтягнулася більш як на п'ятнадцять років. У той період Штукенгайзен провадив інтенсивне листування із цвітом інтелектуальної спільноти світу. Так, досмішено було відомо, що він, ніколи не будучи в Америці, листувався з Ніколою Тесла. Серед його респондентів були такі відомі люди, як письменник Герман Гессе, психоаналітик Карл Юнг, філософ Тейяр де Шарден, математик Джон фон Нейман, архітектор Бакмінстер Фуллер та інші світила тогочасної науки і культури.

Штукенгайзен так і не одружився. Час від часу Чиж-Вишенський бачив, що товариш відписує листа кудись у Європу, і мав досить тверді підозри, що то були таємні послання певній особі у Відні.

Напередодні Другої світової війни, немовби передчуваючи кардинальні зміни у світі, Штукенгайзен удався до надзвичайного вчинку. Він знищив рукопис вже готової книги, над якою працював останні п'ятнадцять років. Чиж-Вишенський стверджував, що повна назва книги звучала так: «Адамове яблуко: Досвід реконструкції. Вісім зустрічей з Істиною». Книга містила вісім поетичних афоризмів і розлогий коментар до них. Афоризми являли літературного Адама — плід шукань Штукенгайзена в царині прамови, такий собі пратекст, *summum bonum* усіх наявних текстів, присвячених генезі людської істоти. Образ Адама було зображено в такий вигадливий спосіб, що його минуле, сьогодення і майбутнє проступало у зв'язній, алегоричній формі перед читачем у вигляді свосерідних плачів, якими сам Адам наче звертався до нащадків. Центральною темою афоризмів було, власне, яблуко — багатозначний символ, котрий зображався як активна причина фундаментального розколу всередині Адамового буття.

У коментарях до «Адамова яблука» давалося трактування афоризмів в аспектах математики, фізики, мовознавства, антропології, психології та психіатрії. Були також філософський і теологічний коментарі.

Варто зазначити: Штукенгайзен звітував собі, що його праці становлять інтерес не тільки для наукового світу. Палячи рукопис, Штукенгайзен знався Чиж-Вишенському, що за цією книгою вже розпочато полювання, тож його обов'язком є вберегти знання від негідників. На його думку, «Адамове яблуко» мало в собі потугу змінити хід історії на користь тієї чи тієї політичної сили. Побоюючись непередбачуваних наслідків, Штукенгайзен у присутності Чиж-Вишенського спалив єдиний рукопис книги, залишивши тільки першу сторінку з афоризмами. Саме ці вісім віршів і стали потім відомі як власне «Адамове яблуко» Себастьяна Штукенгайзена. Цей листок, із датою — 30 серпня 1939 р. — і дарчим підписом автора, він подарував своєму дорогому другові Чиж-Вишенському.

Із драматичними подіями довкола рукопису були пов'язані не тільки кінець мрії Чиж-Вишенського охопити океан знань, осонблення якого був його приятель. З ними виявилися пов'язані останні дні лінгвістичного клубу, останні дні спокою в Європі та останні дні самого Штукенгайзена. Ввіривши приятелеві «Адамове яблуко», Штукенгайзен вибрався до Дуклі навідати матір. Був останній день літа, Себастьян вийшов з етюдником на плер. Малюючи череду корів, що паслися поруч, він, мабуть, не зауважив, як до його ноги підповзла гадюка. Він наступив на неї босою стопою, і гадюка вжалила його в п'яту. Штукенгайзен залишив тіло просто там, на полонині, і лице його було спокійне, наче серпневе небо, наполовину вкрите хмарами, а наполовину чисте.

(Лянге, заінтригований таким поворотом подій, оминув розлогі описи похоронів Штукенгайзена і перейшов до розділу про наукову спадщину вченого).

Безумовно, увага публіки, яка не була знайома зі Штукенгайзеном особисто, зосереджувалася довкола його останньої праці — «Адамова яблука». На жаль, жодного вцілілого примірника «Досвіду реконструкції» знайдено так і не було. Чиж-Вишенський робив кілька цікавих, хоча, може, занадто сміливих припущень. Так, він допускав можливість, що кілька рукописних варіантів «Адамова яблука» все ж могли бути відправлені автором своїм колегам і друзям за кордоном. Чиж-Вишенський припускав, що одна з ранніх редакцій книги у 1920–1922 рр. могла потрапити через заїжджких російських поетів до рук Велиміра Хлебнікова. Зважаючи на його нестямні пошуки надсвітлових законів у поезії, видавалося природним припустити, що доля свого часу звела його якщо не з самим Штукенгайзеном, то бодай із його працями. Вишенський був певний, що з афоризмами «Яблука» стикався автор «Розы мира», російський містик Данііл Андрєєв.

Також припускалося, що один із рукописів (Чиж-Вишенський уважав, що їх було загалом розіслано вісім, за кількістю тез) потрапив до рук винницьких гебреїв, а там опинився в руках батька Ноама Хомського, який здійснив справжню лінгвістичну революцію на Заході.

Ще один рукопис міг бути відправлений відомому фізикуві Нільсові Бору, одному з авторів квантової теорії.

Також висувалося припущення, що Штукенгайзен здійснив свою давню мрію і переклав рукопис китайською. До такого висновку автобіограф дійшов, почувши про засекречені за часів СРСР досліді генетика Дзяна Каньчжена, якому таланито схрещувати різні види рослин і тварин, як-от огірок і диню, соняшник і арахіс, куруку і качку, досягаючи майже алхімічного перенесення якостей одного виду на інший.

Вишенський писав, що за архівами Штукенгайзена велася велика кампанія з пошуку і в Радянському Союзі. Усі згадки про Штукенгайзена ретельно затиралась, а його праці вишуковувались в бібліотечних фондах, вилучались і знищувались. Так, було конфісковано понад п'ять ящиків листувань Штукенгайзена. Біограф стверджував, що саме за «Адамове яблуко», конкретний текст якого дуже цікавив НКВС і КДБ, він поплатився п'ятнадцятьма роками таборів. Очевидно, радянці так і не знайшли цього вінка афоризмів, судячи з того, що значного поступу у вченнях, пов'язаних зі знаковими системами, в радянській науці не відбужчалося. Якоюсь мірою це пояснює й «анатему», накладену на цей розділ знань із боку комуністичної партії. Можна було припустити, що радянському генетикуві Трохиму Лисенку було дано завдання відтворити текст «Адамового яблука» з листів ученого, які, безумовно, мусили перечитувати спецслужби. Невтішні експерименти Лисенка у сфері сілського господарства у 30-х роках доводили, що пройти стежками Штукенгайзена без його на те благословіння було неможливо. Водночас Вишенський мав переконання, що з афоризмами «Адамового яблука» був знайомий (скоріш за все, з усних переказів колег по ГУЛАГу, які, своєю чергою, спілкувались в таборах із Вишенським), російський математик В. Налімов, що розробив імовірнісну теорію мови та свідомості.

Чиж-Вишенський доволі впевнено допускав прочитання праці Штукенгайзена в Управлінні стратегічних служб США, які використали його напрацювання для розгадування німецьких кодів під час Другої світової війни, а потім, у 50-х роках, уже під егідою ЦРУ, взяли за основу для розроблення систем штучного інтелекту. Він стверджував, що «Адамово яблуко» було працею, що безпосередньо заторкувала новітні галузі науки, такі, як семіотика і комп'ютерна лінгвістика. Тож усі вісім афоризмів «Досвіду реконструкції» відобразились у бурхливих подія 20 ст., як місяць відображається у неспокійних водах моря. Це, поза сумнівом, свідчило про надлюдський геній Себастьяна Штукенгайзена.

На цьому закінчувався короткий, але насичений опис Штукенгайзенової біографії. Стефан Лянге відчув, що це прочитання змінило його.

Що ж, внутрішньо він порадив за правильний вибір теми дослідження. Хоча серед матеріалів, знайдених ним, було чимало неперевірених фактів і домислів, що їх його керівник у жодному разі не прийняв би, та деяка логічна структура майбутньої наукової праці вже починала вимальовуватись.

Лянге почав наукову діяльність у Львові, наче виринаючи із тяглого сну. Нарешті він зіткнувся з темою, яка була по-справжньому цікавою для нього. Ба більше — темою розлогою, перспективною, яка змушувала його до опанування нових сфер знань. Лянге розкошував від необхідності проводити дні у глибокій зосередженості, цінував кожен хвилину свого робочого дня, з насолодою дозволяв собі кілька годин відпочинку під вечір, які витрачав на прогулянки парком біля бібліотеки чи старовинним середмістям Львова.

Матеріалів щодо Штукенгайзена, не рахуючи праці Чиж-Вишенського (до свідчень якого в Лянге з'явилася певна зверхня, добродушна поблагливість), було вкрай мало. В архівному відділі бібліотеки Стефаніка він зумів віднайти репродукції трьох портретів, на яких було зображено Штукенгайзена. На перші дві картини давав посилання Чиж-Вишенський, третя ж була його власною щасливою знахідкою: переглядаючи альбоми австро-угорських художників початку 20 ст., він випадково вгледів знайомі йому риси обличчя. Складно було сплутати цю особистість із кимось ще! Біла, наче сніг, шкіра, великі сині очі, повні, мов налита вишня, губи, гаптований камзол і тростина. Це був портрет Штукенгайзена часів його викладацької діяльності. Здавалося, він ніскільки не подорослішав, принаймні, на зображенні, де йому мав бути тридцять один, він виглядав червонощоким шістнадцятирічним юнаком. Лянге настільки сподобався його портрет, що він, аби ні на годину не забувати про мету своїх пошуків, зробив із нього кольорову копію і повісив у своєму помешканні на стіну. З репродукції сходило тепло і спокій, наче з полотен Рембрандта чи ван Ейка.

Інша картина зображала доволі незвичний сюжет: посеред золотієї осені під розлогим дубом діти грали в бабу-куцо. На полотні було зображено Себастьяна в компанії сілських дівчаток — на картині всім було років по вісім. Штукенгайзен, прикрашений квітами, із зв'язаними очима, намагався піямати котресь із дівченят, а ті, аби пожартувати з нього, протягували йому замість себе руки з фруктами: яблуками, грушами, виноградом.